

RICHARD NIKISCHER

TERITORIÁLNA IDENTITA OBYVATEĽOV ČESKA A SLOVENSKA

NIKISCHER, R. (2013): Territorial Identity of the Inhabitants of Czechia and Slovakia. Geografie, 118, No. 3, pp. 243–264. – The aim of the article is to analyze the territorial identity of the inhabitants of Czechia and Slovakia with an emphasis on inter-regional disparities. The territorial identity of the inhabitants represents their territorial consciousness, their relationship to formal territorial units with some degree of administration. Paper is divided into two main parts – the first part deals with the issue of territorial identity and the second part deals with the analysis of current territorial consciousness of the inhabitants of Czechia and Slovakia. When analyzing the current territorial identity, we pay attention to both the comparison of the consciousness of the inhabitants of Czechia and Slovakia and interregional differences regarding the degree of such consciousness. The source of our data necessary for the analysis is taken from the ISSP 2003 survey programme called “National Identity II”.

KEY WORDS: regional identity – identification process – territorial identity of the inhabitants – territorial consciousness – national identity – ISSP.

Článok vznikol v rámci projektu ISSP 2013 – Národná identita III (LG12023), ktorý podporilo Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy.

1. Úvod

Po vyše dvadsiatich rokoch od ukončenia zdanlivej uniformity teritoriálnej identity v Česku a na Slovensku a presne dvadsať rokov od pokojného rozdelenia česko-slovenskej federácie dozrieva čas na opätovné zhodnotenie regionálneho povedomia obyvateľstva oboch krajín. Výbornú príležitosť podrobiť regionálne povedomie Čechov a Slovákov analýze, nám poskytne už tretie kolo výskumu národných identít, ktoré bude realizované v rámci medzinárodného výskumného programu ISSP v roku 2013.

Cieľom tejto štúdie je analýza teritoriálnych identít obyvateľov Česka a Slovenska, so zreteľom na ich súčasný stav a regionálnu diferenciaciu, formovaniu teritoriálnych identít sa kvôli nedostatku priestoru v štúdiu venujeme iba okrajovo.

Príspevok by mal byť východiskom pre následné analýzy, ktoré budú realizované už na báze novozískaných údajov z roku 2013. Teritoriálna identita obyvateľstva je v ňom analyzovaná najmä na základe dát získaných v rámci druhého kola výskumu národnej identity pod záštitou programu ISSP, realizovaného v roku 2003 (na Slovensku bol zber dát realizovaný v roku 2004). Väčšina doterajších analýz teritoriálnej identity bola realizovaná na úrovni celoštátnych populácií a venovala sa medzinárodnej komparácii teritoriálnych

identít obyvateľstva jednotlivých krajín¹, v príspevku predostrieme aj niektoré regionálne špecifická teritoriálnej identity. Tematika teritoriálnej identifikácie je stále živá, čoho dôkazom je aj rastúca dôležitosť pojmu „teritoriálna kohézia“ v európskej priestorovej politike (Sütő, Salamin, Szabó 2010). Otázka regionálneho povedomia dokonca získava na dôležitosti, z dôvodu pretrvávajúceho paradoxu éry globalizácie, keď sa do protikladu dostávajú homogenizujúce globalizačné sily a pretrvávajúca kultúrna heterogenita (Meyer, Geschiere 2003). Pôvodné kultúrne hranice a identity čelia čoraz väčšiemu tlaku a kríze z dôvodu narastajúcich vzájomných interakcií, obnova sociálnej stability v rámci každodenného života tak vyžaduje vytváranie nových identít, kde sa región, resp. relatívna priestorová blízkosť javí ako ideálna platforma, na základe ktorej môžu byť nové identity formované (Agnew 2001).

Výskum regionálnych identít by mal byť vždy kontextuálne špecifický (Paasi 2002a). Sociálno-priestorový kontext zohráva významnú úlohu aj pri identifikácii obyvateľstva českého a slovenského územia. Spoločnosť tu za posledné štvrtstoročie prešla výraznou transformáciou, najprv na prelome 80. a 90. rokov minulého storočia pod vplyvom inštitucionalizácie politických komunít na základe občianskych a politických práv a právneho štátu (Příbáň 2007), neskôr pod vplyvom vstupu krajín do supranacionálnych štruktúr. Proces transformácie bol navyše zvýraznený efektom voľného trhu a procesov globalizácie, informatizácie, kozmopolitizácie a iných, na teritoriálnu identifikáciu pôsobiacich faktorov. Platnosť záverov dosiahnutých výskumom regionálneho povedomia je preto ohraničená časovým úsekom zberu dát, pretože ak vnímame regióny ako sociálne konštrukcie (napr. Bourdieu 1980, Lefebvre 1991, Murphy 1991, MacLeod 2001, Paasi 2002a, Debarbieux 2004, Diener 2006, Häkli 2008), sú regionálne identity v priebehu času neustále formované prostredníctvom dialektického vzťahu identít regiónov a regionálneho povedomia obyvateľstva – pod vplyvom zmien identít regiónov dochádza k zmenám v regionálnom povedomí a opačne (Bourgeois, Bourgeois 2005; Del Biaggio 2010). V príspevku pracujeme s údajmi získanými v októbri 2003 (Česko) a v máji 2004 (Slovensko), teda počas obdobia na prelome vstupu oboch krajín do Európskej únie, získané údaje sú preto odrazom vtedajších vzťahov ľudí ku konkrétnym teritoriálnym celkom. Informácie, ktoré sme získali vďaka výskumu identity v roku 2003 teda treba chápať už ako čiastočne prekonané. Ich dnešný význam spočíva najmä v tom, že na ich základe a na základe informácií, ktoré získame z nasledujúcich výskumov, budeme schopní odhaliť vývojové trendy teritoriálneho povedomia a zhodnotiť stabilitu/dynamiku medziregionálnych rozdielov z pohľadu teritoriálneho povedomia obyvateľstva jednotlivých regiónov.

V štúdií vychádzame z predpokladu, že regionálna diferenciacia teritoriálnych identít vo všeobecnosti vyplýva jednako z heterogénnej priestorovej štruktúry spoločnosti a premenlivosti priestorovo situovaných významov, jednako z rozdielného postavenia regiónov v danom sociálno-ekonomickom systéme teritória vyššieho rangu a z diferencovaného historického vývoja jednotlivých

¹ Teritoriálnu identitu v Česku a na Slovensku na základe dát z programu ISSP analyzovali napr. Bahna, Piscová, Tížik (2009); Bodnárová (1997); Bunčák, Piscová (2001); Nedomová, Kostelecký (1997); Piscová, Mannová (2002); Plecítá (2012); Plecítá-Vlachová (2011); Vlachová, Řeháková (2004a, 2004b, 2009).

regiónov vo vzťahu k daným teritoriálnym celkom. Otázka identifikácie obyvateľstva s regiónom je tiež úzko previazaná s procesom inštitucionalizácie konkrétneho regiónu – čím vyššia je miera inštitucionalizácie daného regiónu, tým daný región vo väčšej miere ovplyvňuje životy jednotlivcov a zohráva v nich významnejšiu úlohu (Paasi 1986). Pri novovzniknutých regiónoch (napr. nové krajské jednotky) možno predpokladať, že identity týchto regiónov neboli doposiaľ v rámci procesu inštitucionalizácie pretavené do širšieho regionálneho povedomia.

Nižšiu mieru povedomia môžeme očakávať aj vo vzťahu k regiónom s vysokou mierou migrácie, vyšším podielom alochtónneho obyvateľstva a vyššou mierou kultúrnej diverzity (Praha, Bratislava; Jones, Smith 2001), vzťah jednotlivca k regiónu je totiž ovplyvnený jeho osobnou biografiou a životnou cestou (Paasi 2002a). S ohľadom na to možno vyššiu mieru lokálneho povedomia predpokladať skôr v menších mestách a predovšetkým na vidieku (kde existuje špecifický vzťah k pôde), než vo veľkých mestách (Bodnárová 1997; Müller, Haller 2009). Bližší vzťah obyvateľstva k svojej obci a regiónu by mal byť tiež typický pre obyvateľov vo vyššom veku (Frankovský, Bolfíková 1996; Výrost, Bačová 1996; Bodnárová 1997; Müller, Haller 2009). Pomerne veľké regionálne rozdiely v miere národného povedomia možno očakávať najmä na Slovensku, vzhľadom k odlišnej kolektívnej pamäti Slovákov a Maďarov vzťahujúcej sa k teritoriálnym celkom (Šutaj 1996, Eyal 2004, Kusá 2009). Etnická heterogenita južného Slovenska sa bude zrejme odzrkadľovať aj v slabšom vzťahu obyvateľstva (najmä juhozápadného Slovenska) k svojim krajom – tunajšie krajské hranice totiž nerešpektujú hranice etnohistorických regiónov, skôr naopak (Harris 2007).

V prvej časti príspevku poskytujeme teoretický výklad problematiky teritoriálnych identít, ktorý predstavuje úvod k problematike regiónu ako sociálnej vzťahovej konštrukcie a ku konceptu regionálnej identity. Druhá časť štúdie je venovaná komparatívnej analýze teritoriálneho povedomia obyvateľstva Česka a Slovenska z hľadiska viacerých geografických aspektov, na základe údajov získaných v rámci výskumu národnej identity, realizovaného prostredníctvom programu ISSP a údajov získaných v rámci výskumu kolektívnych identít na Slovensku. Miera teritoriálneho povedomia je analyzovaná predovšetkým na troch hierarchických úrovniach – skúmame vzťah obyvateľov k ich obci, kraju a štátu.

2. Regionálna a teritoriálna identifikácia

Identita a rôzne jazykové variácie tohto termínu majú v západnej filozofii dlhú históriu, siahajúcu od starovekého Grécka až po súčasnú analytickú filozofiu. Termín sa však výraznejšie začína presadzovať v 80. rokoch dvadsiateho storočia, spolu so zrodom rasy, triedy a pohlavia ako „Svätej Trojice“ kritického literatúry a kultúrnych štúdií (Brubaker, Cooper 2000). Teritoriálna identita je špecifickým typom regionálnej identity. Paasi (2009) jednoducho a trefne poznamenáva, že každé teritórium je regiónom, avšak nie každý región je teritóriom. Teritóriom je totiž geografický priestor, ktorý je organizovaný, riadený, príp. kontrolovaný určitou sociálnou skupinou, individualitou či inštitúciou, teritóriom sú iba tie regióny, v ktorých je inštitucionalizovaný prvok moci

(Delaney 2005; Gregory, Johnston, Pratt a kol. eds. 2009; Nikischer 2013)². Za teritória možno považovať tie regióny, v ktorých je realizovaný určitý stupeň teritoriálnej administrácie, t.j. územnej správy, riadenia (pre bližšiu definíciu územnej správy pozri Wilde 2008, s. 21). Teritoriálna identita potom zahŕňa aj identifikáciu obyvateľstva so správnym aparátom, ktorého výkonnosť má spravidla na mieru teritoriálneho povedomia vplyv (Nikischer 2013).

Z pohľadu politických vied pod pojmom teritórium rozumieme predovšetkým zvrchované územie národného štátu (Herb 1999, Shah 2012), teritoriálna identita tak obsahuje najmä konotácie vzťahu človeka k svojmu štátu a za doby silného teritorializmu v západoeurópskych krajinách (od konca 60. rokov zhruba do polovice 80. rokov 20. storočia) bola teritoriálna identita najsignifikantnejšou spomedzi regionálnych identít (Sack 1986, Knutsen 2010). Od konca 80. rokov však prichádza nová vlna regionalizmu, došlo k predefinovaniu ekonomických a spoločenských významov teritórií, pričom sa štátna moc a autorita začala prerozdeľovať v prospech nadnárodných, regionálnych a lokálnych štruktúr, rovnako ako v prospech ďalších relevantných ekonomických aktérov (Keating 1998). So zrodom nového regionalizmu sa zvýraznila pluralita regionálnych identít, ktoré sú dnes ešte dynamickejšie a premenlivejšie než kedykoľvek predtým a tak, ako poklesol význam pevne zakotvených hraníc a teritoriálnych jednotiek, stratili teritoriálne identity ich výrazne dominantné postavenie v rámci regionálnych identít. V našom príspevku používame termín teritoriálna identita najmä z dôvodu, že sa v ňom zaoberáme predovšetkým vzťahom človeka k územným celkom pod politickou kontrolou a administratívnou správou, ktorý obsahuje pomerne výraznú teritoriálnu dimenziu (avšak obsahly koncept regionálnej identity celkom pokrýva problematiku teritoriálnych identít a používanie posledne menovaného pojmu tak ostáva iba vecou vkusu).

Regionálna identita sa za zhruba posledných 20 rokov stala dôležitou súčasťou výskumov vo viacerých akademických odboroch, význam tohto pojmu však naďalej zostáva ambivalentný a okrem pevnejšieho teoretického uchopenia celého nadradeného konceptu identity vyžaduje ďalšie empirické analýzy v rozličných empirických kontextoch (Paasi 2002b, 2009). Z identity sa stal postupom času všeobsiahly a pomerne plytký koncept, čo je prekážkou pri jeho výraznejšom

² Teritórium (v slovenčine považované za ekvivalent územia) je vždy „niekoho“ – niekomu patrí, niekto nad ním vykonáva správu, kontrolu, má v rámci jeho hraníc dominanciu a pod. Všetky tieto kategórie možno zároveň použiť ako regionalizačné kritériá, napr. dominancia daných sociálnych skupín v rámci daného priestoru je jedným zo základných regionalizačných kritérií. Zároveň platí, že nie každý región je teritóriom, nakoľko nie každý región je vymedzený na základe regionalizačných kritérií, ktoré by zohľadňovali rozmer moci, kontroly, riadenia, príp. dominancie. Niektoré regióny a ich hranice (ktoré by mali byť v prípade teritórií taktiež pod určitým stupňom kontroly) navyše ani nie sú zakorenené vo vedomí ľudí (mnohé regióny na nižšom stupni inštitucionalizácie), preto ani nie je možné, aby nad nimi niekto vykonával kontrolu, dokonca si určitý druh kontroly, resp. moci nad týmto regiónom ani nikto nebude uplatňovať (napr. spádové regióny vymedzené regionalistom na základe dochádzky do zamestnania). Regióny na vyššom stupni inštitucionalizácie (štát, obec a pod.) však spravidla obsahujú prvok teritoriality, aj keď sa vždy ešte natíska otázka nastavenia jej kritického prahu (ktoré činnosti už budeme považovať za prejavy teritoriality a ktoré ešte nie). Avšak Paasiho (2009) výrok, že každé teritórium je regiónom, ale nie každý región je teritóriom platí aj v prípade, keď nazeráme na teritorialitu v širšom slova zmysle (napr. z pohľadu etológie).

uplatnení ako nástroja analýzy, pretože ako tvrdia Brubaker a Cooper (2000), ak je identita všade, nie je nikde. Teritoriálna identita je iba jednou z radu identít, ktorou je možné charakterizovať každý subjekt a podobne, ako je tomu pri všetkých typoch identít, jej význam v životoch jednotlivcov sa mení v čase i priestore. Teritoriálna identita (a aj regionálna identita všeobecne) predstavuje vzťah subjektu k priestoru, vďaka ktorému možno určitý subjekt (v spoločenských vedách jedinca resp. sociálnu skupinu) priradiť ku konkrétnejmu priestoru. Proces priradenia človeka k územiю má podobný charakter ako proces identifikácie osôb v iných životných rovinách, sociálno-konstruktivistický autori (napr. Berger, Luckmann 1966) ho vnímajú ako súčasť socializácie jednotlivca. A skutočne, pokiaľ vnímame región ako sociálnu konštrukciu, je regionálna identita asi najzreteľnejším dôkazom socializácie, lebo na rozdiel od viacerých iných typov identít (ako identita rasová či identita genderová), nie je tak výrazne podmienená primordiálne danými podmienkami a je výrazne konštruovaná aktuálnym sociálno-priestorovým kontextom. Uznávajúc dualitu spoločenských štruktúr (Giddens 1984) môžeme tvrdiť, že sociálne prostredie produkuje kolektívne identity a zároveň, že sformované identity produkujú spoločenské prostredie a sociálne vzťahy, ktoré sú naviazané na určitý priestor a predstavujú tak základ pre vznik regionálnych štruktúr. V tomto zmysle je „budovanie“ regiónov považované za dialektický proces (Bourgeois, Bourgeois 2005; Del Biaggio 2010).

Pri narábaní s akoukoľvek formou identity ako s nástrojom analýzy, je nevyhnutné rozlišovať koncept identifikácie a koncept identity. Identita vyjadruje momentálnu pozíciu subjektu (jedinca) v spoločnosti a jeho okamžitý vzťah k časopriestoru, pod pojmom identifikácia si musíme predstaviť nikdy nekončiaci proces (Hall 1996; Bechhofer, McCrone 2009), pri ktorom dochádza k formovaniu identity subjektu a k neustálemu posunu jeho spoločenskej a časopriestorovej pozície (Nikischer 2012a). Identifikáciu možno vnímať aj ako konkrétny akt identifikácie s konkrétnou spoločenskou skupinou (napr. regionálnou spoločnosťou) v danej situácii a v danom čase. Na rozdiel od termínu identita je tak identifikácia termínom aktívnym, je záležitosťou priamej voľby človeka, prejavom identity v rámci konkrétnej činnosti (Brubaker, Cooper 2000). Pre správne uchopenie problematiky regionálnej identifikácie je dôležité zaujať interdisciplinárny prístup, predovšetkým skombinovať sociálno-psychologický koncept identity a geografické chápanie priestoru (Masso 2010). Sociálno-psychologický pohľad na problematiku identity nás obohacuje o poznanie, ako jednotlivci vnímajú samých seba ako členov rozličných skupín (Burke, Stets 2009), napríklad aj regionálnych spoločností.

Existujú dva hlavné dôvody, pre ktoré sa každý jednotlivec zapája do procesu identifikácie – hľadá pocit bezpečia (zahŕňajúci vedomie svojho miesta na tomto svete) a snaží sa o dosahovanie svojich cieľov za pomoci kooperácie s ľuďmi, ktorí majú podobné ciele, napr. kontrolu nad zdrojmi alebo ochranu spoločného vlastníctva a hodnôt (Tajfel, Turner 1979; Agnew 2001; Harner 2001; Ledgerwood, Liviatan 2010; Jackson 2011). Posledné dva príklady nám ukazujú, ako výrazne je sociálna identifikácia naviazaná na priestor, keďže ľudia žijúci spolu na jednom území ovplyvňujú jeden druhého, a to nie iba prostredníctvom prenosu rutín a praktík v rámci interakcií vyplývajúcich z existencie v jednom časopriestore, ale tiež sa snažia spoločne chrániť pred

tými „druhými“ priestorovo lokalizované zdroje a spoločne budujú identitu (imidž) regiónov, ktoré obývajú.

Identifikácia so spoločenskou skupinou, s ktorou jednotlivec zdieľa spoločné ciele, je jednoducho výhodná a čím vyššia je identifikácia so spoločnými hodnotami (čím homogénnejšia je identita určitého spoločenstva), tým je kooperácia v rámci skupiny jednoduchšia, efektívnejšia a účinnejšia, tzn. spoločnosti, ktoré sa výrazne identifikujú so spoločnými hodnotami, sú zvyčajne vitálnejšie (Tyler, Blader 2000). V tomto duchu Geertz (1963) a Krejčí (1993) videli národné zoskupenia ako nástroj pre dosahovanie kolektívnych cieľov. Kolektívna identita je generátorom spoločenskej akcie a preto aj teritoriálna identita môže mať mobilizačné účinky (Della Porta, Diani 1999; Piscová, Mannová 2002; Hunt, Benford 2004), jej nedostatčnosť miera zase môže viesť k pasivite obyvateľstva (Zimmerbauer 2011). Práve preto otázka identity čoraz viac rezonuje aj v oblasti regionálneho plánovania (Amdam 1995, Allmendinger 2001, Amdam 2002, Raagmaa 2002, Smith 2006, Zimmerbauer 2011, Nikischer 2012b, Jaššo 2013). Dôvody regionálnej identifikácie teda treba hľadať najmä v dvoch rovinách – psychologickú a pragmatickú. V dobe globalizačných procesov došlo k poklesu významu psychologickú roviny regionálnej identifikácie v prospech roviny pragmatickej, Agnew (1995, 2001) tvrdí, že globalizácia vedie k reteritorializácií pôvodných identít a záujmov na základe lokalizovaných ekonomických záujmov.

Ak priestor náleží človeku, človek náleží priestoru, nezávisle od geografickej mierky. Problematika regionálnej identity je preto v geografii prítomná už po dlhé roky, už od čias tradičných regionalistických prístupov, keď bola zdôrazňovaná harmónia medzi regiónmi a ich obyvateľstvom a jedinečnosť tohto vzťahu (Paasi 2003). Práve unikátnosť vzťahu človek-priestor predstavuje regionálnu identitu. Hovoríme o nutnom a obojstrannom vzťahu, kde región dáva človeku (obyvateľstvu) jeho regionálnu identitu a opačne, spoločnosť dáva identitu regiónom, ktorá okrem momentálneho reálneho stavu regiónu (jeho fyzických a sociálnych štruktúr) zahŕňa aj kategóriu významov, ktoré môžeme označiť ako imidž regiónu (Paasi 1986, Nikischer 2012a). Premennosť regionálnej identity v čase má teda dvojaký charakter – po prvé, zahŕňa zmenu významov a po druhé, zmenu vo vzťahových štruktúrach. Berúc na zreteľ dialektický charakter vzťahu človek/priestor, zostavil Paasi (1986) koncept regionálnej identity, v rámci ktorého rozlišuje regionálnu identitu obyvateľstva (vyjadrujúcu vzťah priestor–spoločnosť) a identitu regiónu (vzťah spoločnosť–priestor). Spolu s týmto konceptom vytvoril dnes už pomerne známu teóriu inštitucionalizácie regiónov, kde inštitucionalizácia regiónu predstavuje proces postupného vzniku regiónu, ktorý je založený na princípe regionálnej identifikácie (Paasi 2002a). Regionálna identita obyvateľstva vyjadruje regionálne povedomie, resp. identifikáciu obyvateľstva s regiónom, pričom táto identifikácia býva zväčša založená na spoločensko-kultúrnych elementoch prostredia. Identita regiónu odkazuje na prírodné a kultúrne prvky územia, ktoré slúžia v spoločenskej praxi na odlíšenie jedného regiónu od ostatných a vyjadrujú jedinečnosť územia a jeho obyvateľstva prostredníctvom významov prisudzovaných týmto prvkom (Paasi 2002a). Produkovaním a udržiavaním významov produkujeme a reprodukovujeme identity, na základe ktorých kategorizujeme spoločnosť a priestor (Soja, Hooper 1993; Jenkins 2008a). Významy však nevznikajú náhodne, sú späté s reálnym

momentálnym stavom (charakterom) sociálnych regionálnych štruktúr a sú z nich z veľkej časti extrahované. Nestálosť významov v čase a v priestore však môže spätne pôsobiť na existujúce sociálno-priestorové vzťahy a meniť ich charakter. Priestor, čas, spoločnosť a časopriestorovo lokalizované významy, to sú kategórie generujúce identity, a to sú aj kategórie, ktorých syntetický výskum môže byť realizovaný práve na pôde geografie.

3. Teritoriálna identita v Česku a na Slovensku v 21. storočí

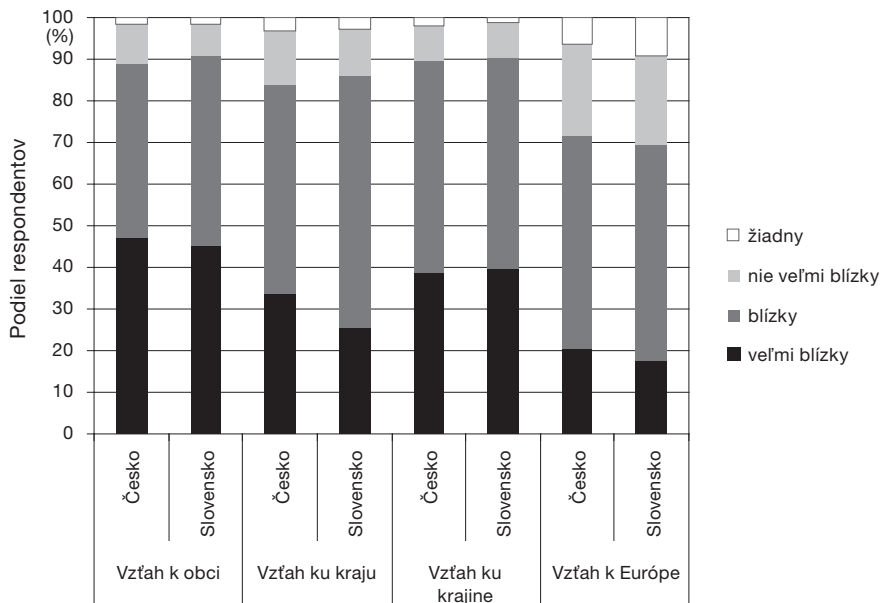
3.1. Použité údaje

Prezentovaná analýza identity je založená na údajoch získaných z databázy programu ISSP 2003 „National identity II“ (údaje pre Česko), na Slovensku bol v roku 2004 realizovaný rozšírený výskum s názvom „Národná identita na Slovensku & ISSP 2003“. Doplnujúci zdroj informácií poskytujú údaje zozbierané v rámci výskumu „Kolektívne identity na súčasnom Slovensku 2003“. ISSP (International Social Survey Programme) je medzinárodný výskumný projekt primárne určený na zber sociálnych dát takým spôsobom, aby bola maximalizovaná ich medzinárodná zrovnateľnosť a zrovnateľnosť z časovej perspektívy (Vlachová 1996), preto musia byť výskumné dotazníky používané v rámci jednotlivých krajín ekvivalentné a vychádzajú zo schváleného štandardného dotazníka v anglickom jazyku (Smith 2009). Z tohoto dôvodu je tiež skúmaná vzorka reprezentatívna vzhľadom k populácii danej krajiny, jej ďalšia parcializácia na časť obyvateľstva zodpovedajúceho určitým kritériám preto čiastočne znižuje výpovednú hodnotu analýzy. Prezentované výsledky tak netreba chápať absolútne, mali by skôr poukázať na základné trendy v priestorovom rozložení konkrétne sa identifikujúceho obyvateľstva. Prvý krok výberu vzorky bol založený na stratifikovanom pravdepodobnostnom výbere volebných obvodov, v rámci ktorých bol realizovaný náhodný výber domácností. V treťom kroku boli vybraní členovia domácností na základe kishovej tabuľky (Česko) alebo podľa najbližšieho dátumu narodenia (Slovensko). Na korekciu výsledkov boli skonštruované váhy, založené na základných sociodemografických charakteristikách populácie krajiny a celonárodnej vzorky, takže tie nie sú žiaľ relevantné pri analýze konkrétnej časti populácie krajiny (Codebook ISSP 2003 National Identity II 2005). Zber údajov bol realizovaný štandardizovaným osobným interview. Pri nezohľadnení váh je ďalšie skreslenie spôsobené obmedzeným počtom kompletných zozbieraných dotazníkov, ich návratnosť v Česku bola 52 % (1276 validných dotazníkov) a na Slovensku 78 % (1152 validných dotazníkov).

Teritoriálnu identitu (povedomie) českého a slovenského obyvateľstva možno na základe údajov dostupných z programu ISSP analyzovať na štyroch úrovniach – vzťah k obci, ku kraju (regiónu), ku krajine a k Európe (obr. 1). Respondenti v rámci výskumu národných identít odpovedali na nasledujúcu otázku (prvá je uvedená česká verzia otázky, za lomítkom slovenská):

Ako blízky vzťah máte k ...

- a) Vášmu mestu / Vášmu mestu alebo obci
- b) Vášmu kraju / Vášmu regiónu (kraju, okresu)

Obr. 1 – Vzťah obyvateľov Česka a Slovenska k územným celkom. Uvedené je vážené percento validných odpovedí. Zdroj: ISSP 2003.

c) Česku / Slovensku

d) Európe / Európe

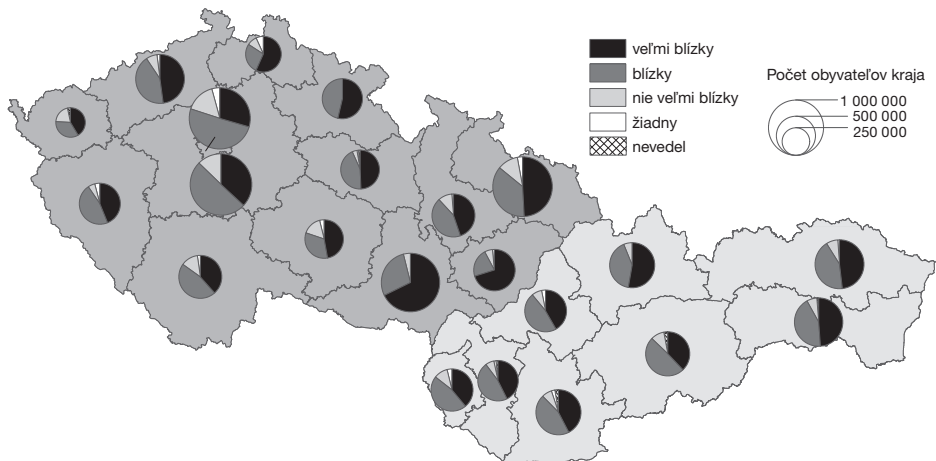
Ku každému bodu mali opýtaní k dispozícii päť možných odpovedí:

- veľmi blízky vzťah / veľmi blízky vzťah
- blízky vzťah / blízky vzťah
- nie moc blízky vzťah / nie veľmi blízky vzťah
- vôbec nie blízky vzťah / vôbec žiadny vzťah
- nevie vybrať / neviem.

Aby bola maximalizovaná miera medzinárodnej zrovnateľnosti, je česká a slovenská mutácia otázky takmer ekvivalentná, napriek tomu sa menšia diskrepancia nachádza v bode, ktorý sa týka vzťahu respondenta k jeho kraju, resp. regiónu. Český respondenti totiž určovali svoj vzťah výhradne ku kraju, zatiaľ čo na slovenskej strane nebola otázka explicitne zameraná na vzťah opýtaného ku kraju, avšak vzhľadom na poznámku uvedenú v zátvorke (región = kraj, resp. okres), k tomuto vzťahu zjavne smerovala. Preto možnosti komparácie táto odchýlka vo väčšej miere neznížila.

3.2. Lokálna identita obyvateľov Česka a Slovenska

V nasledujúcich častiach príspevku sa budeme venovať regionálnej diferenciacii teritoriálneho povedomia v Česku a na Slovensku. Silnejší vzťah obyvateľstva k lokálnemu teritóriu (k obci) možno predpokladať v oblastiach, ktoré

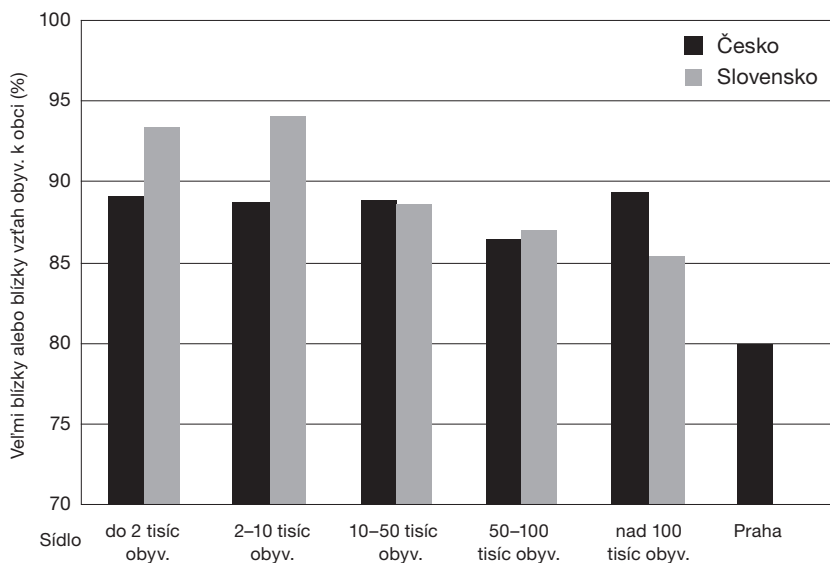

Obr. 2 – Vzťah obyvateľstva regiónov NUTS III ku svojej obci v roku 2003 (Česko) a 2004 (Slovensko). Zdroj: ISSP 2003, Národná identita na Slovensku & ISSP 2003.

sú typické menším akčným rádiom jednotlivcov viac naviazaných na lokálne prostredie, prípadne v oblastiach s vyšším sociokultúrnym potenciálom územia, nižšou mierou migrácie, s kontinuitou osídlenia a tradície. Bez bližšieho pohľadu na regionálne rozdiely vykazuje české a slovenské obyvateľstvo podobný vzťah k lokalite svojho bydliska, veľmi blízky alebo blízky vzťah k svojej obci má 89 % Čechov a 91 % Slovákov. Matějů (2000) tvrdí, že vzhľadom na meniace sa celospoločenské ekonomické, kultúrne, sociálne a politické podmienky, došlo v Česku k oslabeniu lokálneho patriotizmu oproti začiatku 90. rokov. V roku 1995 však pociťovalo veľmi blízky vzťah k svojej obci iba 39 % opýtaných Čechov, podiel obyvateľstva, ktoré k svojej obci pociťovalo veľmi blízky alebo blízky vzťah, ostal prakticky nezmenený (ISSP 1995)³. Podobný nárast náklonnosti k obci bol zistený aj na Slovensku, čo sa nezohoduje s konštatovaniami, že súčasný socioekonomický vývoj vedie k vymývaniu lokálnych identít. Pri porovnaní s ostatnými európskymi krajinami možno Česko a Slovensko označiť ako krajiny so silným lokálnym povedomím (Piscová 2000, Plecítá 2012), ktoré je dôležitou súčasťou sociokultúrneho potenciálu obce a jedným z determinantov jej rozvoja (Casula 2005). Pomerne vysoká miera lokálneho povedomia súvisí aj s typicky nízkou priestorovou mobilitou českého a slovenského obyvateľstva (Nedomová, Kostelecký 1997).

Na Slovensku najvýraznejšiu identifikáciu s obcou deklarovali obyvatelia severovýchodných regiónov – Žilinského, Košického a Prešovského kraja, ale neprekázala sa existencia výraznejších medziregionálnych rozdielov (obr. 2). V prípade severného Slovenska môže byť vysoká miera lokálneho povedomia sčasti vysvetlená slovami Bitušíkovej (2002), ktorá tvrdí, že pre horské regióny, kde boli obvykle životné podmienky tvrdšie ako v nižšie položených oblastiach, je charakteristická značná solidarita v rámci lokálnej spoločnosti, spoločná

³ 37 % respondentov uviedlo veľmi blízky vzťah k svojej štvrti, v roku 2003 sa vzťah obyvateľstva k štvrti nezisťoval.

Obr. 3 – Závislosť miery identifikácie obyvateľstva so svojou obcou od jej veľkostnej kategórie. Zdroj: ISSP 2003.

výpomoc medzi susedmi a rodinami a nižšia sociálna diferenciacia (silnejšie lokálne väzby všeobecne). Nízka miera identifikácie je najmä v Bratislavskom kraji a v kraji Trenčianskom. Ten je regiónom povojnovej industrializácie a s ňou súvisiacich urbanizačných a imigračných procesov (aj z Česka), ktoré môžu vplývať na súčasný, menej intenzívny vzťah obyvateľstva k lokalite svojho bydliska.

V Bratislave (tiež v Prahe) možno predpokladať nižšiu mieru identifikácie s mestom, nakoľko je strediskom s vyšším podielom alochtónneho, krátkodobejšie prebývajúceho, vyššie vzdelaného, kozmopolitného a teritoriálne mobilného obyvateľstva. Podobne, vo veľkých mestách môže byť identifikácia s mestom oslabená na úkor silnejšieho vzťahu k mestskej časti, ktorý viac napĺňa potrebu lokálnych sociálnych vzťahov. Na Slovensku sa potvrdzuje, že obyvatelia menších sídiel (do 10 tisíc obyv.) sa s nimi identifikujú viac než obyvatelia tých väčších (obr. 3). V Česku sa s výnimkou Prahy nepreukázala výraznejšia závislosť medzi veľkosťou sídla a intenzitou vzťahu jeho obyvateľstva k nemu. Nič nenasvedčuje ani existencii tzv. „lokálnej spoločnosti“, ktorá by mala byť charakteristická pre české mestá od 5 do 20 tisíc obyvateľov a ktorá by sa mala vyznačovať vyššou mierou identifikácie obyvateľstva s lokalitou (Matějů 2000). Aj napriek tomu, že už neexistuje taká silná väzba medzi obyvateľstvom vidieka a jeho pôdou ako v minulosti (Herová 2004), vidiečania v oboch krajinách pociťujú k svojim obciam bližší vzťah než mešťania, rozdiel medzi týmito kategóriami obyvateľstva je znova zreteľnejší na Slovensku než v Česku⁴. Potvrdzujú sa tak už predošlé zistenia Bodnárovej (1997) či Müllerovej a Hallera (2009).

⁴ 52 % obyvateľov slovenského vidieka a 54 % obyv. českého vidieka pociťuje ku svojej obci veľmi blízky vzťah. Rovnaký vzťah pociťuje iba 40 % obyvateľov slovenských miest a 46 % obyv. českých miest.

Podobne sa potvrdzuje aj konštatovanie, že sa starší obyvatelia vyznačujú vyššou mierou lokálnej identity (Frankovský, Bolfíková 1996; Výrost, Bačová 1996; Müller, Haller 2009). Až 53 % respondentov z Česka nad 50 rokov uviedlo, že má k svojej obci veľmi blízky vzťah, podobne odpovedalo iba 36 % opýtaných do 29 rokov. V prípade Slovenska rovnako odpovedalo 52 % opýtaných nad 50 rokov a iba 38 % opýtaných do 29 rokov.

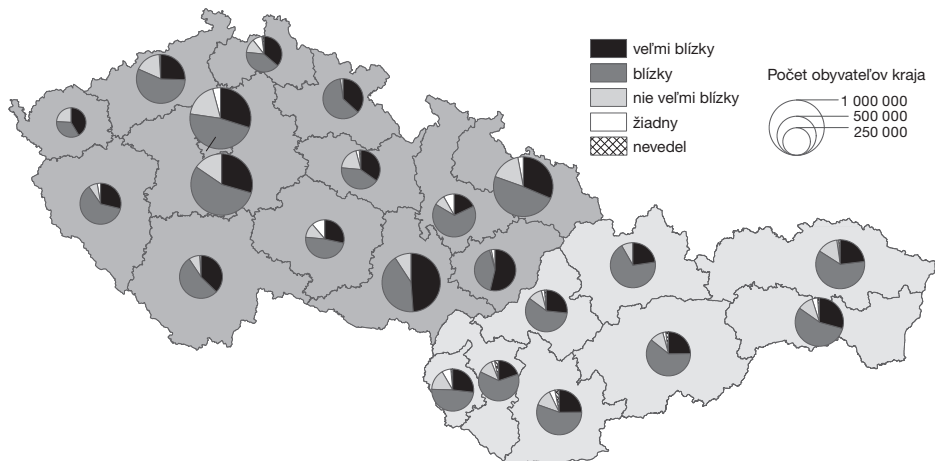
Zatiaľ čo na Slovensku môžeme pozorovať istý juhozápado-severovýchodný gradient identifikácie obyvateľstva so svojou obcou, priestorový vzorec charakterizujúci tento ukazovateľ v Česku je zložitejší. Aj tu však možno pozorovať silnejší vzťah obyvateľstva k obci na východe krajiny, predovšetkým v Juhomoravskom a Zlínskom kraji. Podobne, obyvatelia, ktorí sa označujú za Moravanov, majú bližší vzťah k svojej obci než Česi⁵. Vysoká miera identifikácie obyvateľstva s lokalitou je aj vo východných Čechách v Královohradeckom a Pardubickom kraji. Okrem Karlovarskeho kraja s prevládajúcim urbánnym obyvateľstvom a metropolitnej Prahy, sa nižšia miera lokálnej identity pomerne prekvapujúco ukazuje aj v Kraji Vysočina, ktorý je skôr vnímaný ako región s rozporuplnou a slabšou identitou na krajskej úrovni (obr. 4).

3.3. Miera krajského povedomia

Ku svojmu kraju nepociťujú Česi a Slováci tak intenzívny vzťah ako ku svojej obci (obr. 1). V medzinárodnom porovnaní ukazovateľa sú si opäť obe krajiny veľmi blízke, čo ukázali i analýzy regionálnych identít európskych krajín Plecitez (2012), z ktorých vyplýva, že Česko a Slovensko patria medzi krajiny s nižšou mierou regionalistického cítenia. Slová Kusého (1991) či Bitušikovej (2002) o tom, že na Slovensku prevládajú lokálne a regionálne identity nad identitou národnou sa tak dnes potvrdzujú iba čiastočne. Lokálna identita síce nad národnou mierne prevláda, regionálna je však zjavne nižšia. Výsledky prieskumu však mohli byť diametrálne odlišné, keby sa zisťoval vzťah Slovákov k tradičným (historicko-kultúrnym) regiónom Slovenska, medzi ktorými existuje diverzifikácia kultúrnych tradícií a nárečí. Práve existencia rôznych nárečí a vplyv nedokončenej jazykovej homogenizácie Slovenska sú chápané ako fundament utužujúci regionálne povedomie na Slovensku (Findor 2000). Prieskumy ako aj osobné skúsenosti ukazujú, že používanie nárečia je na Slovensku späté s vidieckym prostredím⁶, obyvateľstvo vidieka však na rozdiel od identifikácie s obcou nevykazuje vyššiu mieru identifikácie so svojím krajom než obyvateľstvo miest (veľmi blízky vzťah ku kraju uvádza 23 % vidiečanov a 26 % obyvateľov miest). Všeobecne, vidiecke obyvateľstvo sa výraznejšie ako to mestské identifikuje iba so svojím sídlom, ktoré tvorí vhodnejšiu platformu pre vytváranie pevnejších osobných sociálnych väzieb než je tomu v meste,

⁵ Až 59 % Moravanov uviedlo veľmi blízky vzťah k svojej obci, medzi Čechmi tento vzťah deklarovalo 47 % opýtaných. Za Moravanov sa v prieskume označilo 9 % opýtaných, za Slezanov necelé percento.

⁶ Používanie nárečia v bežnom živote uviedlo 68 % obyvateľov Slovenska, ale iba 32 % uviedlo, že používa nárečie častejšie než spisovnú formu jazyka. Častejšie než spisovný jazyk používa nárečia 48 % vidiečanov a 21 % obyvateľov miest (Kolektívne identity na súčasnom Slovensku 2003).

Obr. 4 – Vzťah obyvateľstva regiónov NUTS III ku svojmu kraju v roku 2003 (Česko) a 2004 (Slovensko). Zdroj: ISSP 2003, Národná identita na Slovensku & ISSP 2003.

navyššie tu pretrvávajú silnejšie prepojenie medzi človekom a pôdou, statkom. Nízka miera identifikácie s regiónom je typická pre maďarských obyvateľov žijúcich na Slovensku (veľmi blízky vzťah k regiónu uviedlo 18 % Maďarov), čo sa sčasti prejavuje aj v nižšej identifikácii obyvateľstva južných krajov Slovenska (obr. 4). Najvyššia miera identifikácie bola opäť zaznamenaná v Žilinskom kraji, ktorý spája aj štyri typické tradičné regióny Slovenska (Liptov, Orava, Turiec, Kysuce).

Dichotómia regionálnej identity v Česku, pod ktorou majú Chromý, Kučerová a Kučera (2009) na mysli diferentný charakter Čiech a Moravy, sa prejavuje aj v teritoriálnej identite ich obyvateľstva, pričom obyvateľstvo „tradičnejšej“ Moravy pociťuje hlbší vzťah ku svojmu kraju než obyvateľstvo Čiech. Podobne tí, čo sa označujú ako Moravia, pociťujú hlbší vzťah nielen k svojej obci, ale aj ku kraju, než je tomu u tých, čo o sebe hovoria ako o Čechoch⁷. Na rozdiel od obyvateľov slovenského vidieka, obyvatelia toho českého sa vyznačujú intenzívnejším vzťahom ku svojmu kraju ako ich spoluobčania z mesta⁸. Dichotómia medzi rurálnym a urbánnym obyvateľstvom sa tak na Slovensku prejavuje vo vzťahu k lokálnej mierke, v Česku predovšetkým vo vzťahu k mierke regionálnej.

Keď porovnáme obyvateľstvo krajov, ktoré sú „pokračovateľmi“ predošlých českých krajov z roku 1960 (s výnimkou Prahy) s ostatnými kraji Česka (kraje, ktorých centrá neboli v predošlom období krajskými centrami), zistíme, že obyvatelia starých krajov majú k svojmu kraju bližší vzťah ako obyvatelia tých nových⁹. Kontinuita regionálnej príslušnosti má nepochybne vplyv na

⁷ Veľmi blízky vzťah ku svojmu kraju uviedlo 38 % obyvateľov Moravy a 40 % obyvateľov moravskej národnosti, rovnaký vzťah uviedlo 32 % obyvateľov Čiech a 33 % obyvateľov českej národnosti.

⁸ 40 % obyvateľov českého vidieka má k svojmu kraju veľmi blízky vzťah, 88 % má vzťah veľmi blízky alebo blízky. Rovnaký vzťah vykazuje 32 %, resp. 83 % obyvateľov českých miest.

⁹ 86 % obyvateľov Plzeňského, Juhočeského, Stredočeského, Ústeckého, Královohradeckého, Juhomoravského a Moravskosliezského kraja má k svojmu kraju veľmi blízky alebo

mieru regionálneho povedomia a patriotizmu, čo sa mohlo prejavíť aj v tomto prípade. Rozhodne však na základe analyzovaných dát nemožno tvrdiť, že by so vznikom nových krajov došlo u ich obyvateľstva k „vzplanutiu“ regionálneho povedomia, nízkou mierou identifikácie s krajom sa vyznačuje obyvateľstvo Libereckého, Karlovarského a čiastočne aj Pardubického kraja. Najvýraznejšiu krízu regionálnej identity zrejme prežíva obyvateľstvo Kraja Vysočina, čo vyplýva aj z nejasnej identity kraja samotného, ktorá sa nemôže oprieť o relevantné prvky identifikácie a spoločnú tradíciu¹⁰. Stredom kraja prechádza historická krajinská hranica medzi Čechami a Moravou (86 % respondentov z kraja sa označilo za Čechov, 12 % za Moravanov). Kraj nie je ani prirodzeným funkčným regiónom, Jihlava navyše nie je schopná plniť úlohu krajského hegemóna, Hampl (2005) ju nezaraďuje ani medzi strediská medziregionálneho významu a podľa komplexného regionálneho významu jej v Česku patrí až 16. miesto. Zaujímavé je, že od roku 1995 do roku 2003, t.j. v období, v priebehu ktorého došlo v oboch krajinách k územno-správnym reformám a k zmene krajských hraníc a centier, výrazne vzrástol podiel obyvateľstva, ktoré sa pozitívne identifikuje so svojím krajom (zo 73 % na 86 % na Slovensku a zo 70 % na 84 % v Česku – podiel obyvateľstva s veľmi blízkym a blízkym vzťahom ku svojmu kraju). Môžeme iba hádať, či sa tak stalo z dôvodu, že novovytvorené územné celky sú občanovi „bližšie“, alebo sa jedná iba o stupňovanie vedomia dôležitosti regionálnej príslušnosti vyplývajúceho z regionálnych rozdielov a regionálnych politík, ktorými nebolo povedomie obyvateľstva v polovici 90. rokov ešte natoľko ovplyvnené.

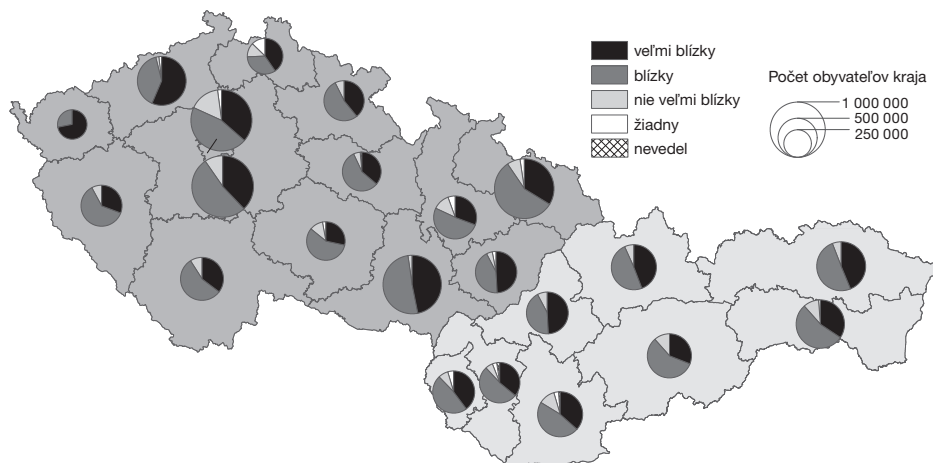
4. Národné povedomie v Česku a na Slovensku

Národné povedomie obyvateľstva je ako zložka komplexnej národnej identity (Paasi 1986) tým komponentom národnej identity, ktorý Weigert, Smith a Teitge (1986) popisujú ako určitý druh lásky a náklonnosti k národnému štátu. Tento druh náklonnosti dosahuje u Slovákov a Čechov takmer rovnakú mieru, iba nevýrazne majú k svojej krajine bližší vzťah Slováci (obr. 1). Hroch (2000) hovorí, že slovenská národná identita je vo väčšej miere postavená na národnostnom princípe, zatiaľ čo česká je viac budovaná na princípe občianstva. Výsledky prieskumu to potvrdzujú iba z polovice. Pre obyvateľov Česka je vo väčšej miere vlastníctvo českého občianstva dokladom toho, že jeho majiteľ je „skutočným Čechom“¹¹. Pre Slovákov nezohráva štátne občianstvo až taký dôležitý faktor pri rozhodovaní o tom, kto je pravým Slovákom a kto

blízky vzťah. Spomedzi obyvateľov krajov vzniknutých v roku 2000 uviedlo tento vzťah 81 % z nich. Podiel obyvateľov, ktorí cítia ku svojmu kraju veľmi blízky vzťah bol u oboch skupín obyvateľstva podobný (34 %).

¹⁰ Ako najvhodnejší prvok, s ktorým by sa mohlo obyvateľstvo kraja identifikovať sa javil fyzickogeografický celok Českomoravská vysočina, podľa ktorého bol kraj v roku 2001 premenovaný z Jihlavského kraja na kraj Vysočina a neskôr na Kraj Vysočina.

¹¹ České občianstvo je dôležitým indikátorom pri rozpoznaní pravého Čecha pre 88 % respondentov z Česka. Podiel slovenských respondentov, ktorí rovnako odpovedali na slovenský ekvivalent otázky, bol 70 % (uvedený je podiel respondentov, ktorí zvolili odpoveď „veľmi dôležitá“ alebo „skôr dôležitá“ mať slovenské/české občianstvo). Miera hrdosťi na občianstvo je v oboch krajinách podobná.

Obr. 5 – Vzťah obyvateľstva regiónov NUTS III k svojej krajine v roku 2003 (Česko) a 2004 (Slovensko). Zdroj: ISSP 2003, Národná identita na Slovensku & ISSP 2003.

nie. Nepotvrďuje sa však, že by Slováci budovali svoju národnú identitu na národnostnom princípe viac než Česi. Za prvé, etnicita a národnosť nezohráva v životoch Slovákov takú významnú úlohu ako u českého obyvateľstva. A po druhé, pre Slovákov nie je pri rozpoznávaní „skutočného Slováka“ tak dôležité, či má dotýčny slovenských predkov¹².

Napriek tomu možno na Slovensku pozorovať vzťah medzi národnosťou respondenta a jeho náklonnosťou ku štátnemu celku, čo sa následne prejavuje aj v regionálnej diferenciacii národného povedomia obyvateľstva (obr. 5). Maďarská menšina sa so Slovenskom identifikuje v oveľa nižšej miere než majoritné obyvateľstvo, z tohto dôvodu vykazuje obyvateľstvo Nitrianskeho, Banskobystrického a Košického kraja nižšie národné povedomie ako obyvateľstvo severných krajov. 42 % Slovákov má k svojej krajine veľmi blízky vzťah, rovnaký vzťah uvádza iba necelých 14 % Maďarov. Okrem rozdielneho národného povedomia sa občania slovenskej a maďarskej národnosti líšia aj v otázke chápania identity Slovenska, čo iba potvrdzuje citlivosť regionálnych identít na sociálno-priestorový kontext. Tak podľa 56 % maďarských respondentov patrí do dejín Slovenska aj celé obdobie Uhorska, medzi Slovákami zdieľa podobný postoj iba 36 % opýtaných a kým najsilnejším symbolom Slovenska sú pre Slovákov Tatry (23 % v prvej voľbe), pre občanov maďarskej národnosti je to most Márie Valérie v Štúrove (20 % v prvej voľbe; Kolektívne identity na súčasnom Slovensku 2003). Maďarská minorita preukazuje zachovanie etnickej identity

¹² Respondenti mali vybrať z uzavretého okruhu možností identitu, ktorá je pre nich najdôležitejšia. Podiel obyvateľov Slovenska, ktorí zvolili etnickú alebo národnú identitu ako prvú voľbu tvoril 6 % respondentov, pri obyvateľoch Česka to bolo 13 % opýtaných. Vyššiu váhu uvedeným identitám prikladali Česi aj pri sumarizácii všetkých troch povolených volieb. Pri otázke, či je dôležité pri určení toho, kto je pravý Slováč to, či má dotýčny slovenských predkov, odpovedalo áno 49 % Slovákov, na rovnakú otázku o „pravom češtvte“ odpovedalo kladne až 71 % Čechov (uvedený je podiel respondentov, ktorí zvolili odpoveď „veľmi dôležité“ alebo „skôr dôležité“ mať slovenských/českých predkov).

a maďarského národnostného povedomia (Homišínová 2008) a ako poznamenáva Šutaj (1996, s. 123): „Etnický faktor sa prejavuje aj v rozdielnej interpretácii histórie medzi obyvateľstvom Slovenska slovenskej a maďarskej národnosti.“

Obyvatelia Česka i Slovenska sú jednoznačne za zachovanie celistvosti štátneho teritória a nepodporujú prípadné separatistické snahy jednotlivých regiónov (za zachovanie územnej celistvosti sa vyjadrilo 88 % respondentov v oboch krajinách). Aj keď z hľadiska národného povedomia obyvateľstva je české obyvateľstvo relatívne homogénne, pomerne značná časť obyvateľstva o sebe hovorí skôr ako o Čechoch, Moravanoch a Slezanoch než o obyvateľoch Česka. Táto tendencia sa prejavila u 30 % českých respondentov, viac občiansky zameraných je 38 % opýtaných. Relatívna blízkosť českej, moravskej, príp. sliezskej identity však zaručuje loajálny postoj a silný vzťah obyvateľstva k českej národnej identite. K Česku má veľmi blízky vzťah 39 % obyvateľov moravských krajov a 41 % obyvateľov českých krajov. Pri rozdelení vzorky na Moravanov a Čechov, vykazujú k Česku obe národnosti rovnaký vzťah (veľmi blízky vzťah má k štátu 39 % Čechov i Moravanov)¹³. Spomedzi krajov vykazuje silnú identitu opäť obyvateľstvo Juhomoravského a Zlínskeho kraja a na rozdiel od lokálnej či regionálnej úrovne aj obyvateľstvo Karlovarského a Ústeckého kraja. Nižšiu identitu vyjadrili respondenti z Kraja Vysočina, Olomouckého kraja a sociálne heterogénnej Prahy¹⁴.

Ďalšou premennou, ktorá má v oboch krajinách vplyv na národné povedomie respondentov, je vek. Starší obyvatelia pociťujú k svojmu štátu bližší vzťah než mladí. Až 47 % respondentov z Česka nad 50 rokov má k Česku veľmi blízky vzťah, rovnaký vzťah vyjadrilo iba 30 % respondentov do 29 rokov (vrátane). Na Slovensku pociťuje rovnakú náklonnosť k štátu 50 % respondentov nad 50 rokov a 33 % opýtaných do 29 rokov. V budúcnosti by bolo užitočné zistiť, či sú tieto generačné rozdiely v identifikácii spôsobené podmienkami doby, v ktorých jednotlivé generácie vyrastali, alebo skôr rozdielnymi prioritami a postojmi jednotlivca v rôznych fázach života.

Okrajom treba poznamenať, že k Európe pociťuje obyvateľstvo oboch krajín podstatne slabší vzťah než k ostatným sledovaným regiónom (obr. 1). Miera európskej identity sa však od zberu údajov v roku 2003, resp. 2004 (obdobie tesne pred vstupom oboch krajín do EÚ) nepochybne zmenila, aj keď zisťovaný nebol priamo vzťah respondentov k Európskej únii, ale k Európe ako svetadielu (preto ho ani nebudeme bližšie analyzovať, i napriek tomu, že sú identita EÚ a identita Európy vzájomne komplementárne). Vo všeobecnosti možno konštatovať, že európske povedomie nie je v oboch krajinách výraznejšie regionálne diferencované. Identita Európy nie je doposiaľ jasne sformovaná (Jenkins 2008b), preto je vzťah obyvateľstva k Európe značne premenlivý a omnoho viac ovplyvňovaný aktuálnymi spoločensko-politickými procesmi, než by sa zakladal na stabilnejšom kolektívnom povedomí vychádzajúcom zo širšie zdieľaného imidžu Európy.

¹³ Veľmi blízky alebo blízky vzťah k Česku má 89 % Moravanov, 91 % Čechov a 76 % respondentov, ktorí majú inú ako českú, moravskú alebo sliezske národnosť.

¹⁴ Nízke národné povedomie vyjadrili aj respondenti z Libereckého kraja, v ktorom však boli výsledky skreslené kvôli vyššiemu pomernému zastúpeniu respondentov nemeckej národnosti v krajskej časti vzorky.

5. Na záver

Napriek náročnosti výskumu identít a procesu ich formovania, ich prejavy a následky sú prítomné v každodennej spoločenskej praxi a ovplyvňujú chod spoločenských procesov, formovanie regionálnych celkov nevynímajúc. Formovanie regionálnej identity Čechov a Slovákov siaha až do doby, ktorá je obsiahnutá v historickej pamäti jednotlivcov a skupín a ktorá ovplyvňuje dnešný vzťah Čechov a Slovákov ku geografickému priestoru. Výnimočné postavenie medzi regionálnymi identitami majú tie, ktoré môžeme označiť prívlastkom „teritoriálne“, tie totiž okrem priestorového aspektu zahŕňajú aj geograficky lokalizovaný prvok moci a kontroly. Teritoriálne identity Čechov a Slovákov teda vyjadrujú nielen vzťah a postoj obyvateľstva k vymedzenému priestoru, ale aj k jeho administratíve. Preto sa teritoriálna identita Čechov a Slovákov formuje už od prvých administratívno-správnych útvarov, v rámci ktorých žili ich predkovia. Tak sú niekdajšie štátne útvary ako Veľkomoravská ríša alebo České kráľovstvo nositeľmi historického odkazu a symboliky, na základe ktorej je budované dnešné teritoriálne povedomie obyvateľstva a česká či slovenská štátotvorná tradícia. Počas obdobia existencie Čechov a Slovákov v štátnych útvaroch, kde netvorili dominantnú národnostnú zložku, došlo k ich negatívnemu vymedzeniu voči nemeckému (rakúskemu) a maďarskému živlu, na základe ktorého konštruovali svoju národnú identitu. Z historického pohľadu bolo postavenie Slovákov v rámci štátnych útvarov zväčša podradnejšie než tomu bolo u Čechov, z čoho vyplýva aj vzdávanie sa časti vlastnej minulosti a redukcia jej odkazu na prvky útlaku (Piscová, Mannová 2002).

Súčasná teritoriálna identita obyvateľstva oboch krajín sa na základe dostupných štatistických dát javí ako veľmi podobná, čo vyplýva jednak zo 450ročného spolunažívania v spoločnom štátnom celku (Lipták 1999) a jednak z podobného postavenia českého a slovenského národa v súčasných národných a nadnárodných štruktúrach. V oboch krajinách mierne prevláda lokálna a národná identita nad identitou regionálnou, k európskej identite zatiaľ neexistuje vymedzený durabilný vzťah, každopádne je európske povedomie značne slabšie než vzťah obyvateľstva k ostatným spomínaným mierkam. V rámci jednotlivých úrovní teritoriálnej identity možno v Česku a na Slovensku definovať tieto hlavné regionálne disparity:

1. Extraordinárna pozícia Prahy a Bratislavy, ako centier s vyšším podielom alochtónneho, kozmopolitného a krátkodobo prebývajúceho obyvateľstva, prejavujúca sa nižšou mierou identity najmä vo vzťahu k územným celkom na nižšej hierarchickej úrovni, s výnimkou mestskej časti.
2. Silnejší vzťah k obci má v oboch krajinách vidiecke obyvateľstvo než mestské, pričom na Slovensku s narastajúcou veľkosťou sídla slabne miera identifikácie jeho obyvateľstva s ním, v Česku sa tento trend výraznejšie neprejavil. Možno tvrdiť, že miera identifikácie obyvateľstva so sídlom závisí najmä od jeho veľkosti a funkcie. V oboch krajinách sa silnejším lokálnym povedomím vyznačujú vyššie vekové kategórie obyvateľstva.
3. Najsilnejšie regionálne povedomie sa prejavuje na Slovensku v oblastiach typických tradičných regiónov (najmä sever Slovenska) a v Česku na Morave, nižšia miera identifikácie bola zaznamenaná v novovzniknutých krajoch Česka a v rámci Slovenska u obyvateľov maďarskej menšiny. Zdá sa, že

miera identifikácie obyvateľstva s regiónom závisí v Česku a na Slovensku predovšetkým na tradícii regiónu.

4. Na Slovensku sa prejavujú rozdiely v národnom povedomí medzi slovenskou majoritou a početnou maďarskou menšinou, v Česku sa rozdiely medzi Čechmi, Moravanmi a Slezanmi vo vzťahu k štátu neprejavujú. Česká spoločnosť sa nejaví viac občiansky založená ako slovenská, pre obyvateľov Česka je etnická identita stále dôležitým komponentom života. V oboch krajinách je miera národného povedomia vyššia u staršej generácie než u mladšej.

Autor zároveň ďakuje za podporu a cenné rady Kláre Plecitez zo Sociologického ústavu AV ČR a cteným kolegom z Centra pro výzkum v kulturní a historické geografii.

Literatúra:

- AGNEW, J. A. (1995): The rhetoric of regionalism: the Northern League in Italian politics. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 20, č. 2, s. 156–172.
- AGNEW, J. A. (2001): Regions in revolt. *Progress in Human Geography*, 25, č. 1, s. 103–110.
- ALLMENDINGER, P. (2001): The head and the heart: national identity and urban planning in a devolved Scotland. *International Planning Studies*, 6, č. 1, s. 33–54.
- AMDAM, J. (1995): Mobilisation, participation and partnership building in local development planning: experience from local planning on women's conditions in six Norwegian communes. *European Planning Studies*, 3, č. 3, s. 305–332.
- AMDAM, R. (2002): Sectoral versus territorial regional planning and development in Norway. *European Planning Studies*, 10, č. 1, s. 99–111.
- BAHNA, M., PISCOVÁ, M., TÍŽIK, M. (2009): Shaping of national identity in the processes of separation and integration in Central and Eastern Europe. In: Haller, M., Jowell, R., Smith, T. W. (eds.): *The ISSP 1984–2009: charting the globe*. Routledge, New York, s. 242–262.
- BECHHOFFER, F., MCCRONE, D. (2009): National identity, nationalism and constitutional change. In: Bechhofer, F., McCrone, D. (eds.): *National identity, nationalism and constitutional change*. Palgrave Macmillan, New York, s. 1–16.
- BERGER, P. L., LUCKMANN, T. (1966): *The social construction of reality: a treatise in the sociology of knowledge*. Anchor Books, New York, 240 s.
- BITUŠÍKOVÁ, A. (2002): An anthropological perspective on identity and regional reform. *Regional & Federal Studies*, 12, č. 2, s. 41–64.
- BODNÁROVÁ, B. (1997): Teritoriálne aspekty národnej identity. In: Píscová, M. a kol.: *Aspekty národnej identity a národná identita v strednej Európe*. Záverečná správa. Sociologický ústav SAV, Bratislava, s. 22–35.
- BOURDIEU, P. (1980): L'identité et la représentation: éléments pour une réflexion critique sur l'idée de région. *Actes de la recherche en sciences sociales*, 35, č. 4, s. 63–72.
- BOURGEOIS, D., BOURGEOIS, Y. (2005): Territory, institutions and national identity: the case of Acadians in Greater Moncton, Canada. *Urban Studies*, 42, č. 7, s. 1123–1138.
- BRUBAKER, R., COOPER, F. (2000): Beyond identity. *Theory and Society*, 29, č. 1, s. 1–47.
- BUNČÁK, J., PISCOVÁ, M. (2001): Modern national identity of Slovaks and their attitude towards Europe. In: Tamás, P., Becker, U. (eds.): *Newsletter Social science in Eastern Europe*. Special edition 2001. Social Science Information Centre, Bonn, s. 126–140.
- BURKE, P. J., STETS, J. E. (2009): *Identity theory*. University Press, Oxford, 256 s.
- CASULA, C. (2005): Territorial identities and institutional building: strengths and weaknesses of EU policies for territorial cooperation in Southern regions. *Journal of Southern Europe and the Balkans*, 7, č. 3, s. 335–349.
- Codebook ISSP 2003 National Identity II. Zentralarchiv fuer Empirische Sozialforschung, Köln 2005, 452 s.

- DEBARBIEUX, B. (2004): The symbolic order of objects and the frame of geographical action: an analysis of the modes and effects of categorisation of the geographical world as applied to the mountains in the West. *GeoJournal*, 60, č. 4, s. 397–405.
- DEL BIAGGIO, C. (2010): Theoretical reflection on the making of the Alpine region: the role of transnational networks of local actors on regional identity and institutionalization. *Fennia*, 188, č. 1, s. 137–148.
- DELANEY, D. (2005): *Territory: a short introduction*. Blackwell, Oxford, 165 s.
- DELLA PORTA, D., DIANI, M. (1999): *Social movements: an introduction*. Blackwell, Oxford, 326 s.
- DIENER, A. (2006): Homeland as social construct: territorialization among Kazakhstan's Germans and Koreans. *Nationalities Papers*, 34, č. 2, s. 201–235.
- EYAL, G. (2004): Identity and trauma. Two forms of the will to memory. *History & Memory*, 16, č. 1, s. 5–36.
- FINDOR, A. (2000): Národná identita ako naratívna konštrukcia. *Sociológia*, 32, č. 1, s. 57–79.
- FRANKOVSKÝ, M., BOLFÍKOVÁ, E. (1996): Rozdiely vo vnímaní identity vo vzťahu k určným sociálnym útvarom na makroúrovni. In: Bačová, V. (ed.): *Historická pamäť a identita. Spoločenskovedný ústav SAV, Košice*, s. 158–176.
- GEERTZ, C. (1963): The integrative revolution: primordial sentiments and civil politics in the new states. In: Geertz, C. (ed.): *Old societies and new states: the quest for modernity in Asia and Africa*. Free Press, New York, s. 105–157.
- GIDDENS, A. (1984): *The constitution of society: outline of the theory of structuration*. Polity Press, Cambridge, 402 s.
- GREGORY, D., JOHNSTON, R., PRATT, G. a kol., eds. (2009): *The dictionary of human geography*. 5th edition. Wiley-Blackwell, Oxford, 1052 s.
- HALL, S. (1996): Who needs identity? In: Hall, S., du Gay, P. (eds.): *Questions of cultural identity*. Sage, Thousand Oaks, s. 1–17.
- HAMPL, M. (2005): Geografická organizace společnosti v České republice: transformační procesy a jejich obecný kontext. *DemoArt*, Praha, 147 s.
- HARNER, J. (2001): Place identity and copper mining in Sonora, Mexico. *Annals of the Association of American Geographers*, 91, č. 4, s. 660–680.
- HARRIS, E. (2007): Moving politics beyond the state: the Hungarian minority in Slovakia. *Perspectives: Central European Review of International Affairs*, 28, s. 43–62.
- HÄKLI, J. (2008): Re-bordering spaces. In: Cox, K. R., Low, M., Robinson, J. (eds.): *Handbook of political geography*. Sage, London, s. 471–482.
- HERB, G. H. (1999): National identity and territory. In: Herb, G. H., Kaplan D. H. (eds.): *Nested identities*. Rowman & Littlefield Publishers, Oxford, s. 9–30.
- HEROVI, I. (2004): Lokální identita obyvatel českého venkova. In: APXIII.: *Trvalo udržitelný rozvoj agrárního sektoru: výzvy a rizika. ČZU v Praze, Praha*, s. 399–403.
- HOMIŠINOVÁ, M. (2008): Percepce sociální identity Slováků v Maďarsku a Maďarů na Slovensku: komparativní teoretická a empirická analýza. *Sociológia*, 40, č. 5, s. 453–486.
- HROCH, M. (2000): Národní tradice a identita. In: *Sborník analytických studií pro Strategický program sociálního a ekonomického rozvoje České republiky. Rada vlády České republiky pro sociální a ekonomickou strategii, Praha*, s. 214–228.
- HUNT, S., BENFORD, R. (2004): Collective identity, solidarity, and commitment. In: Snow, D., Soule, S., Kriesi, H. (eds.): *The Blackwell companion to social movements*. Blackwell, Oxford, s. 433–457.
- CHROMÝ, P., KUČEROVÁ, S., KUČERA, Z. (2009): Regional identity, contemporary and historical regions and the issue of relict borders: The case of Czechia. *Region and Regionalism*, 9, č. 2, s. 9–19.
- International Social Survey Programme 1995: National Identity I. GESIS, Köln 2009, verzia 2.0.0. <http://www.issp.org> (14. 9. 2012).
- International Social Survey Programme 2003: National Identity II. GESIS, Köln 2009, verzia 2.0.0. <http://www.issp.org> (12. 9. 2012).
- JACKSON, J. W. (2011): Intragroup cooperation as a function of group performance and group identity. *Group Dynamics: Theory, Research, and Practice*, 15, č. 4, s. 343–356.
- JASŠO, M. (2013): Regionálna identita a jej priemet v strategickom plánovaní. In: Finka, M. (ed.): *Strategické plánovanie. ROAD, Bratislava, v tlači*.

- JENKINS, R. (2008a): *Social identity*. Routledge, New York, 246 s.
- JENKINS, R. (2008b): The ambiguity of Europe: Identity crisis or situation normal? *European Societies*, 10, č. 2, s. 153–176.
- JONES, F. L., SMITH, P. (2001): Individual and societal bases of national identity. A comparative multi-level analysis. *European Sociological Review*, 17, č. 2, s. 103–118.
- KEATING, M. (1998): The new regionalism in Western Europe: territorial restructuring and political change. E. Elgar, Cheltenham, 242 s.
- KNUTSEN, O. (2010): The regional cleavage in Western Europe: Can social composition, value orientations and territorial identities explain the impact of region on party choice? *West European Politics*, 33, č. 3, s. 553–585.
- Kolektívne identity na súčasnom Slovensku 2003. Centrum excelentnosti Kolektívne identity SAV, <http://sasd.sav.sk>, Bratislava 2004, (13. 9. 2012).
- KREJČÍ, J. (1993): O češství a evropanství. *Amosium servis*, Ostrava, 183 s.
- KUSÁ, D. (2009): Úloha kolektívnej pamäti v procese etnickej mobilizácie. In: Dráľ, P., Findor, A. (eds.): *Ako skúmať národ. Deväť štúdií o etnicite a nacionalizme*. Tribun EU, Brno, s. 57–78.
- KUSÝ, M. (1991): Skadiaľ som, stadiaľ som, slovenského rodu som. In: Kusý, M. (ed.): *Eseje*. Archa, Bratislava, s. 59–72.
- LEDGERWOOD, A., LIVIATAN, I. (2010): The price of a shared vision: group identity goals and the social creation of value. *Social Cognition*, 28, č. 3, s. 401–421.
- LEFEBVRE, H. (1991): *The production of space*. Blackwell, Oxford, 454 s.
- LIPTÁK, L. (1999): *Storočie dlhšie ako sto rokov*. Kalligram, Bratislava, 376 s.
- MACLEOD, G. (2001): New regionalism reconsidered: globalization and the remaking of political economic space. *International Journal of Urban and Regional Research*, 25, č. 4, s. 804–829.
- MASSO, A. (2010): Geographical perspective on identity construction: identification strategies of Russian youth in Estonia. *International Journal of Interdisciplinary Social Sciences*, 5, č. 6, s. 51–62.
- MATEJŮ, M. (2000): Transformace kulturní identity v souvislosti s procesy evropské integrace. *Sociológia*, 32, č. 1, s. 43–56.
- MEYER, B., GESCHIERE, P. (2003): Globalization and identity: dialectics of flow and closure. Introduction. In: Meyer, B., Geschiere, P. (eds.): *Globalization and identity: dialectics of flow and closure*. Blackwell, Oxford, s. 1–15.
- MURPHY, A. B. (1991): Regions as social constructs: the gap between theory and practice. *Progress in human geography*, 15, č. 1, 22–35.
- MÜLLER, B., HALLER, M. (2009): Social identities in comparative perspective. In: Haller, M., Jowell, R., Smith, T. W. (eds.): *The ISSP 1984–2009: charting the globe*. Routledge, New York, s. 175–196.
- Národná identita na Slovensku & ISSP 2003. UK v Bratislave, Filozofická fakulta, katedra sociológie, <http://sasd.sav.sk>, Bratislava 2005 (12. 9. 2012).
- NEDOMOVÁ, A., KOSTELECKÝ, T. (1997): The Czech national identity. *Czech Sociological Review*, 5, č. 1, s. 79–92.
- NIKISCHER, R. (2012a): Od identity jednotlivca k priestorovým identitám: príspevok k štúdiu regionálnych identít. Rukopis.
- NIKISCHER, R. (2012b): Formovanie regionálneho povedomia a jeho úloha v regionálnom rozvoji so zreteľom na slovensko-poľský prihraničný región. *Geografické informácie*, 16, č. 2, s. 61–76.
- NIKISCHER, R. (2013): Miera regionálneho povedomia obyvateľov na základe analýzy písaných identít na sociálnej sieti: príklad severného Slovenska. Rukopis.
- PAASI, A. (1986): The institutionalization of regions: a theoretical framework for understanding the emergence of regions and the constitution of regional identity. *Fennia*, 164, č. 1, s. 105–146.
- PAASI, A. (2002a): Bounded spaces in the mobile world: deconstructing regional identity. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 93, č. 2, s. 137–148.
- PAASI, A. (2002b): Place and region: regional worlds and words. *Progress in Human Geography*, 26, č. 6, s. 802–811.
- PAASI, A. (2003): Region and place: regional identity in question. *Progress in Human Geography*, 27, č. 4, s. 475–485.

- PAASI, A. (2009): The resurgence of the region and regional identity: theoretical perspectives and empirical observations on regional dynamics in Europe. *Review of International Studies*, 35, č. S1, s. 121–146.
- PISCOVÁ, M. (2000): K priestorovej a hodnotovej identite. *Sociológia*, 32, č. 1, s. 103–110.
- PISCOVÁ, M., MANNOVÁ, E. (2002): Národná identita a hodnoty spoločnosti: národná identita. In: Zborník analyticko-prognostických štúdií k prognóze rozvoja Slovenska do roku 2010. SAV, Bratislava, s. 32–35.
- PLECITÁ, K. (2012): Národní identita a vztah k Evropské unii: Česká republika v západo- a stredo-evropském srovnání. *Studie národohospodářského ústavu Josefa Hlávky 2012*, č. 1, ČVUT, Praha, 72 s.
- PLECITÁ-VLACHOVÁ, K. (2011): Czech national identity: struggling to survive. *New Presence: The Prague Journal of Central European Affairs*, autumn 2011, s. 41–49.
- PRIBÁŇ, J. (2007): Legal symbolism: on law, time and European identity. Ashgate, Aldershot, 222 s.
- RAAGMAA, G. (2002): Regional identity in regional development and planning. *European Planning Studies*, 10, č. 1, s. 55–76.
- SACK, R. D. (1986): *Human territoriality: its theory and history*. Cambridge University Press, Cambridge, 272 s.
- SHAH, N. (2012): The territorial trap of the territorial trap: global transformation and the problem of the state's two territories. *International Political Sociology*, 6, č. 1, s. 57–76.
- SMITH, S. (2006): Strategic planning, regional governance and regional identity building in Prešov region. *Sociológia*, 38, č. 6, s. 483–506.
- SMITH, T. W. (2009): The ISSP: history, organization and members, working principles and outcomes: an historical-sociological account. In: Haller, M., Jowell, R., Smith, T. W. (eds.): *The ISSP 1984–2009: charting the globe*. Routledge, New York, s. 2–27.
- SOJA, E., HOOPER, B. (1993): The spaces that difference makes. In: Keith, M., Pile, S. (eds.): *Place and the politics of identity*. Routledge, London, s. 183–205.
- SÚTÓ, A., SALAMIN, G., SZABÓ, P. (2010): Issues of territoriality and territorial cohesion in the revision of the TSP and the territorial agenda: a sort of connection between geography and regional policy. *Forum geografic*, 9, č. 9, s. 145–154.
- ŠUTAJ, Š. (1996): Súčasná slovenská spoločnosť a pamäť ako jej diferencujúci činiteľ. In: Bačová, V. (ed.): *Historická pamäť a identita. Spoločenskovedný ústav SAV, Košice*, s. 120–137.
- TAJFEL, H., TURNER, J. C. (1979): An integrative theory of social conflict. In: Austin, W. G., Worchel, S. (eds.): *The social psychology of intergroup relations*. Brooks/Cole, Monterey, s. 33–74.
- TYLER, T. R., BLADER, S. (2000): Cooperation in groups: procedural justice, social identity, and behavioral engagement. *Psychology Press, Philadelphia*, 248 s.
- VLACHOVÁ, K. (1996): ISSP – International social survey programme. *Sociologický časopis*, 32, č. 3, s. 382–383.
- VLACHOVÁ, K., ŘEHÁKOVÁ, B. (2004a): Česká národní identita po zániku Československa a před vstupem do Evropské unie. *Sociologické studie 04:09. Sociologický ústav AV ČR, Praha*, 39 s.
- VLACHOVÁ, K., ŘEHÁKOVÁ, B. (2004b): Národ, národní identita a národní hrdost v Evropě. *Sociologický časopis*, 40, č. 4, s. 489–508.
- VLACHOVÁ, K., ŘEHÁKOVÁ, B. (2009): Identity of non-self-evident nation: Czech national identity after the break-up of Czechoslovakia and before accession to the European Union. *Nations and Nationalism*, 15, č. 2, s. 254–279.
- VÝROST, J., BAČOVÁ, V. (1996): Medzigeneračné súvislosti sociálnej identity vybranej vzorky obyvateľov Slovenska. In: Bačová, V. (ed.): *Historická pamäť a identita. Spoločenskovedný ústav SAV, Košice*, s. 141–157.
- WEIGERT, A. J., SMITH, J., TEITGE, D. W. (1986): *Society and identity: toward a social psychology*. Cambridge University Press, Cambridge, 134 s.
- WILDE, R. (2008): *International territorial administration: how trusteeship and the civilizing mission never went away*. Oxford University Press, Oxford, 640 s.
- ZIMMERBAUER, K. (2011): From image to identity: building regions by place promotion. *European Planning Studies*, 19, č. 2, s. 243–260.

TERRITORIAL IDENTITY OF THE INHABITANTS
OF CZECHIA AND SLOVAKIA

The paper deals with the analysis of the territorial identity of the inhabitants of Czechia and Slovakia with the main emphasis on interregional disparities. This article is supposed to function as a basis for further analysis, which will take place in 2013 after all data from the third round of the national identity survey within the ISSP programme will have been collected. This particular insight evaluates the current status of territorial identity of the inhabitants, based on the data taken from the second round of the national identity survey within the ISSP (International Social Survey Programme) which took place in 2003. The first part of the article provides a theoretical introduction to the territorial identification process; the second section is devoted to the analysis of territorial consciousness of the inhabitants of Czechia and Slovakia.

Territorial identity is a specific category of regional identity. Only those regions, which are controlled and administered by a specific power structure, can be considered a territory. Territorial identity of the inhabitants is represented as a relationship between the population and such regions. The most typical example of a territory is the fixed territory of a national state. As a result of a partial transfer of the decisive power from the national scale to supranational and sub-national; there has been a multiplication of territorial identities in the last decades.

Thanks to the historical memory and a cultural heritage, territorial identities are continually formed and that is why the past and no longer existing territorial units, by their former existence, contributed to the formation of current identities. Former state units such as Great Moravia or even the Czech Kingdom carry the historical heritage and symbolism upon which the territorial consciousness of inhabitants and even Czech and Slovak state tradition is build. The national revival of Czechs and Slovaks occurred in such state units where these inhabitants were not the dominant ethnic group, therefore their national identity was constructed as a negative counterpart to the German (or Austrian) and Hungarian elements. Unification of territorial identities was typical occurrence during communist regime. On the contrary, the gradual decentralization of competences and the inclusion of both nations into transnational structures after the introduction of democratic regime contributed to the multiplication of territorial identities of inhabitants.

According to the available statistical data, the current territorial identity of inhabitants in both countries appears to be very similar. The long-term coexistence in the same state units and the similar position of Czech and Slovak nation in current national and transnational structures contributed to this fact. Local and national identity in both countries is more dominant than the regional, while the clear continuous relationship to the European identity has not yet formed. In any case, the European consciousness is considerably weaker when compared to the relationship of inhabitants to the other already mentioned scales. The extraordinary position of Prague and Bratislava, as cities with the higher proportion of allochthonous, cosmopolitan and short-term resident inhabitants, may be included among the main regional disparities in the territorial consciousness of the inhabitants of Slovakia and Czechia. It is expressed in a lower level of identity, mainly in a relationship to territorial units on a lower hierarchical level, with the exception of city boroughs. The rural population of both countries has a stronger affinity to municipalities than its urban counterpart. With the increasing size of settlements in Slovakia, the degree of territorial identification of its inhabitants is decreasing, but this trend is less significant in Czechia. We can say that the degree of identification of inhabitants with certain settlements is based mainly on its size and position in the national settlement structure or on its function.

The strongest regional consciousness was recorded in typical traditional regions in Slovakia (mainly in northern regions in Slovakia) and in the Moravia region in Czechia. The lower degree of identification was recorded in the latter counties in Czechia and in regions with the higher ratio of Hungarian citizens in Slovakia. It seems that the degree of identification of inhabitants with a particular region depends mainly on the region's traditions.

The differences in the national consciousness in Slovakia are evident between Slovak majority and the Hungarian minority. The differences between Czechs, Moravians and Silesians in Czechia in their relationship towards the state do not manifest. The Czech society does not appear to be more civic-oriented than the Slovak society. Finally, it should be noted that the degree of national consciousness in both countries is stronger among the older generation.

Fig. 1 – The relationship of the inhabitants of Czechia and Slovakia with their territorial units. Presented is the weighted percentage of valid responses. In legend, from top: not close at all; not very close; close; very close. X axis, from the left – relationship with municipality (left – Czechia, right – Slovakia); relationship with county; relationship with country; relationship with Europe. Y axis – share of respondents in percents. Source: ISSP 2003.

Fig. 2 – The relationship of NUTS III region inhabitants with their municipality in 2003 (Czechia) and 2004 (Slovakia). In legend, from top: very close; close; not very close; not close at all; don't know. The circular graphics – total population of NUTS III regions. Source: ISSP 2003, Národná identita na Slovensku & ISSP 2003.

Fig. 3 – Dependency rate of identification of inhabitants with their municipality on the population level of the municipality. Dark – inhabitants of Czechia, light – inhabitants of Slovakia. X axis – size of municipality (from the left: up to two thousand inhabitants; 2–10 thousand inhabitants; 10–50 thousand inhabitants; 50–100 thousand inhabitants; over a hundred thousand inhabitants; Prague). Y axis – proportion of inhabitants with very close or close relationship with their municipality (in percent).

Fig. 4 – The relationship of NUTS III region inhabitants with their county in 2003 (Czechia) and 2004 (Slovakia). In legend, from top: very close; close; not very close; not close at all; don't know. The circular graphics – total population of NUTS III regions. Source: ISSP 2003, Národná identita na Slovensku & ISSP 2003.

Fig. 5 – The relationship of NUTS III region inhabitants with their country in 2003 (Czechia) and 2004 (Slovakia). In legend, from top: very close; close; not very close; not close at all; don't know. The circular graphics – total population of NUTS III regions. Source: ISSP 2003, Národná identita na Slovensku & ISSP 2003.

Pracoviště autora: Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Albertov 6, 128 43 Praha 2; Sociologický ústav AV ČR, v. v. i., Jilská 1, 110 00 Praha 1; e-mail: richard.nikischer@soc.cas.cz.

Do redakce došlo 16. 10. 2012; do tisku bylo přijato 12. 6. 2013.

Citační vzor:

NIKISCHER, R. (2013): Teritoriálna identita obyvateľov Česka a Slovenska. Geografie, 118, č. 3, s. 243–264.